

тератури, што чиии користан преглед ових садржаја скупљених на једном месту. С друге стране, вредно је расветљавање феудалних односа на овом подручју, такође на основу постојећих резултата историографије, али и нових резултата насталих у току последњих истраживања. О овом поглављу књиге сам аутор пише: „Области северозападне Србије најмање су истраживане у погледу историје средњовековног друштва, свих односа и садржаја. Настојања да се открију одговарајући извори, дали су изложене резултате који могу да послуже као добар путоказ за даља истраживања. С друге стране, довољно су упућујући на друге правце, теме и развојна кретања. За разлику од осталих делова Србије, нарочито старих српских и централних делова за које постоје резултати истраживања писмености, књижевности, архитектуре, за северозападне области такви резултати не постоје, сем аналогних података који нису довољни чак ни за историјске претпоставке па су изостали из ових прилога за средњовековну историју ваљевског краја и околних области.”

„Ваљево и околне области у средњем веку” је дело изузетне научне вредности, у којем су синтетисани резултати досадашњих истраживања историје северозападне Србије у средњем веку, па и шире. Бројни, нови подаци, засновани су на зналачком проучавању извора и одговарајуће литературе. Зато је ова књига основа за сва будућа истраживања, било да је реч о изучавању појединих сегмената историјског развоја средњовековног Ваљева, или, пак, о настанку истраживања на тзв. касни средњи век. Ауторова замисао да пружи прилог историји Ваљева, потпуно је остварена.

Књига је опремљена са 28 прилога (фотокопије, документа, карте, фотоси) чији је попис дат на страни 353. Поседује богат научни апарат: Списак извора и литературе које је аутор консултовао (357–363), Регистар географских имена и појмова (367–384) и Регистар личних имена (387–396).

Издавачи су Народни музеј Ваљево, „Милић Ракић” Ваљево и СИЗ друштвених делатности Ваљево.

Драгана Лазаревић

Велибор Берко САВИЋ, КАРАЋОРЂЕ, ДОКУМЕНТИ I–III, ДЕЧЈЕ НОВИНЕ, ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ 1988.

Хронична опседнутост историчара неком другом историјом (или неким другим историјама) у последњих неколико деценија довела је до безразложног запостављања једног од најславнијих периода у историји српског народа, првог српског устанка, нарочито што се тиче сакупљања историјске грађе расуте по разним архивима, њене критичне обраде и објављивања. Али неколико година у назад та врста посла, од неизмерног значаја за историографију, добија у замаху. Један од најзаслужнијих за то је свакако и професор права Више школе у Ваљеву Велибор Берко Савић. Велики заљубљеник у историју свога народа, професор Савић је изабрао један релативно ретко експлоатисан метод презентирања резултата свога рада: обједињавање великог броја, на разним местима расутих докумената везаних за једну значајну историјску личност, да би се на такав начин приказао допринос те личности епохи у којој је живела, а кроз то и сама епоха. Четири године по објављивању свог првог значајног дела (Прота Матеја Ненадовић – акта и писма, Горњи Милановац 1984) Савић је, као резултат дуготрајног и мукотрпног посла, издао још један зборник, заснован на истом методолошком приступу: Карађорђе – документи. Примарна намена овог тротомног зборника је да истраживачима пружи све познате и расположиве изворе везане за Карађорђево живот од почетка устанка па до трагичног догађаја у Радовљанском лугу, али због нераздвојивости Карађорђево личности од свих токова устанка ово дело је значајно штитиво за проучавање свих аспеката тог преломног догађаја. Али поред те примарне намене, зборник није незанимљиво штитиво ни за све заинтересоване читаоце, како по свом садржају, тако и својом опремом. Али ту би се могла ставити и једна замерка, не аутору него издавачу, који је, идући за својим комерцијалним разлозима, богатом и атрактивном опремом желео да овај зборник учини привлачним и оном кога његов садржај не занима, за кога је изношење доку-

мента за документом сувопарно и далеко. Тиме је прекршено једно неписано, али устаљено правило кога се држе многи издавачи (пре свега САНУ) да једна таква књига треба да буде што јефтинија, те је не треба оптерећивати визуелно атрактивним али скупим додацима.

Али вратимо се на садржај књиге, који је, свакако, за све искрено заинтересоване неупоредиво значајнији од опреме. Централни, најобимнији и најзначајнији део зборника представљају објављени документи. Ту је, хронолошким редом (што можда за једно дело везано за личност и није баш најидеалнији метод, али је свакако једноставнији и далеко сигурнији од тематског изношења грађе), изнето преко 1000 докумената, која у свом наслову, потпису или садржају имају Карађорђево име, или су пак на неки други начин везани за њега. Ту ћемо наћи, како дипломатска и приватна писма, тако и различита државотворна акта Совјета, судова и других институција. Посебна вредност овог дела је у чињеници да је преко 40 пројеката докумената сад по први пут извучено из архивских кутија и угледало светлост дана у једном издању. То су, углавном, документа из Радофиникинових протокола, Протокола генерала Заса и Цуката, Копирног протокола Карађорђевог и легата Лазара Арсенијевића-Баталаке. У тим документима, која су по први пут постала лако доступна великом кругу заинтересованих, свакако, лежи највећи квалитет књиге. Али није мали значај чињенице што се и велики број, у разним издањима већ објављиваних докумената везаних за Карађорђа, сад по први пут нашао сакупљен на једном месту те су тако и они постали доступнији него раније, тим пре што су многи од њих били објављени пре више година, у књигама које су постале ретке и тешко доступне.

Поред сакупљених докумената своју историографску вредност имају и неки подаци изнети у критичком апарату. Посебно треба истаћи историографску вредност расправе о датирању такозваног Карађорђевог законика, где Савић, на основу доказа из већ поменутог Радофиникиновог протокола помера време настанка Законика са 1810 на децембар 1808. Не улазећи у тачност ове хипотезе, сматрамо да она, самом својом појавом представља подстрек за нова истраживања на том плану.

Међутим, управо у критичком апарату се крије опасна замка у коју је упао приређивач овог дела, баш као и велики број других пре њега, који су ношени личним ентузијазмом, самостално, без конкретне помоћи специјализованих института. У немогућности да сам провери ове податке и остављајући по страни нека наизглед мање значајна и занимљива документа, Савић, у насловима и објашњењима испод текста грешки, или преноси грешке ранијих приповедача из чијих издања преузима већ објављена документа. Тако не региструје фалсификован Карађорђев потпис у писмима писаним из Шапца 23. марта, 4. априла, 1804. године, дана којег је Карађорђе заузимао Крагујевац, као и чињеницу да су писма датирана 15/27 фебруара и 15/27. септембра 1810. године у ствари једно те исто писмо писано у ствари у фебруару, али га је први приређивач вероватно путем „*lapsus scribiti*” објавио под погрешним датумом и тако довео до забуне да се ради о два различита писма. Поред ових, има и грешака до којих је дошло због полагања од погрешних претпоставки у даљем развоју хипотезе. Тако, на пример, приређивач тумачи скраћеницу „П” коју срећемо у једном писму и односи се на неко место, као Петровград и на основу тога претпоставља да и то, као и писма која му следе, писано грофу Неселпродеу, међутим, како је „П” у ствари Париз, мала је вероватноћа да је прималац писма поменути гроф.

Међутим, и поред наведених пропуста, значај овог првог и централног дела књиге остаје, велики, пре свега у документацији, која се по први пут објављује. Други део књиге је, по својој обимности, далеко мањи. Тај део који носи наслов: Савременици о Карађорђу, представља један колаж, сачињен од великог броја делова (око 150) извађених из најразличитијих издања, објављених историјских извора, али и литературе. За разлику од претходног дела, који је од велике користи за науку, али не довољно занимљив за већину обичних читалаца, овај други део, нема толике користи за науку али је зато занимљивији читаоцима, због своје наративности. Међутим, и ту се може наћи, за науку веома важних елемената. На првом месту треба поменути, до сада необјављен рукопис Лазара Арсенијевића-Баталаке: „О рођењу, животу својствима душевним и телесним и прикљученијима Ђорђа Петровића – Црног. Нажалост, ни овде није овај рукопис објављен у целини, али је зато објављен његов најзначајнији део који описује Карађорђев живот у емиграцији, и заједно са, у претходном делу објављеним писмима из копирног Карађорђевог протокола, представља драгоцен извор за проучавање целокупне Српске дијаспоре у Русији и Хотину опште.

Поред свих по први пут објављених извора, који заједно са раније објављиваним, али сад по први пут на једно место сакупљених докумената, тако да чине једну целину неопходну за проучавање Карађорђевог живота, у овој књизи се налази и родослов Карађорђевића – Петровића, од Вождовог деде, до наших дана. За сваку похвалу је и коректно урађен помоћни научни апарат.

Појавом ове књиге, историографија је добила незаобилазно дело за сва будућа проучавања Карађорђевог епохе.

Владимир Кривошејев

ШКОЛСТВО У АЗБУКОВИЦИ, СИЗ основног образовања и васпитања општине Љубовија и СИЗ културе и физичке културе општине Љубовија, Љубовија 1987, 400 (Поводом књиге Момчила Исића, Милана Трипковића и Витомира Васића)

Од знаменитих трагова прошлости, које човек потоњим генерацијама жели оставити, чини се, највреднији су они словом и речју саграђени. Јер, и на самом почетку би реч, оста предање, па запис о њему и трајање у времену.

Од записа о том трајању, најтеже је оставити сведочење управо о људима којима је реч, предање, настава и настављање судбина и занимање, па је с тога вредан похвале труд аутора књиге Школство у Азбуковници да изворе из Архива Југославије, Архива Србије, Архива Босне и Херцеговине и друге, затим „Путешествија по Србији”, Државни шематизам Србије (1852–1914), Гласнике, Пописе и Статистике наставе у Кнежевини, потом Краљевини Србији преточе у квалитетан споменик просветне и културне прошлости овог краја.

Обиље је података искоришћено, већи део уграђен у књигу, местимично уз преопширно навођење, што је, вероватно, одлика историчара, којима је свака чињеница драгоцена.

Пред нама је, ево, сад књига, из које се можемо обавестити, не само о просветним приликама, а и неприликама, у времену од скоро два века, већ и о људима збивањима и догађајима, у овом крају, уз никад укроћену Дрину, која је вечно спајала и раздвајала. Раздвајала, јер је увек била међа, спајала, јер су одувек на њој ћуприје градили. Једна од њих, она просветна, између Љубовије, Братунца и Сребренице, траје и трајаће. Племенити су људи на њеним обалама, па је и вода, река, међу њима, племенита.

Из књиге се можемо обавестити о зачецима организованог просветног рада, првој школи у Дрлачама, у тек оформљеној кнежевини, онда кад су се још увек важније одлуке морале у Стамболу доносити. Не за дуго. Јер и тада се могло, и морало, у Европу и са Европом, а не са Стамболом и Азијом. Могло се и онда уз учитеља Димитрија Ђурђаковића, који је имао завршен „Немецкиј обершул”, уз препоруку Вука и благодатност кнеза, стићи до Хајделберга и Берлина, студирати „државне и православне науке и докторитари 1854. из обају права” као Петар Протић, ученик прве генерације Дрлачке школе. Могло се дакле, из грубо отесаних скамија, из краја, у којем је ђак, најчешће у „лебари носио комад проје и лук”, не ретко у школу долазио до првог снега, (јер даље без обуће није могао), стићи до Хајделберга и Европе. Могло се, али са просвећеним младим нараштајем, па увидевши то „Законом о народним школама” при крају прошлог века, налаже се: „Свако мушко и женско дете, које живи у Србији, дужно је свршити основну школу”.

Ово ће још дуго остати жеља, али је вредно помена у том облику. Говори сама за себе о времену, о људима о „попечитељима просвећенија”, а и о обичном човеку овог краја, који није жалио ни труда ни средстава да „бар деци отвори очи”. Зато, ће, као Петар Васић и Никола Нењадовић, из Горње Буковице, поклонити плац за школу. Исто ће то, у другом времену, и другим приликама, урадити у Узовници Тома Којић, народни посланик за продрински округ.

Била су то нека друга времена и неки други посланици.

Претварали су у тим временима Азбуковчани и механе у школе, или одбијали изборе као Селанчани, па на поновљеним, гласали са преко 98% за радикале, без обзира да ли су припадали и демократима и земљорадницима, јер су им ови обећали школу.